

**ПОВІСТЬ В. Г. ДРОЗДА “БАЛАДА ПРО СЛАСТЬОНА”:
ОНОМАСТИЧНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ**

Художній твір “Балада про Сластьона” В.Г.Дрозда – це 30 інтерв’ю, взятих у сільських жителів, які були знайомі із Йосипом Македоновичем Сластьоном. 28 нараторів-персонажів, це 28 характерів, майстерно виписаних автором твору. Характеризуючи одну особу, вони по краплині наповнюють його ім’я різноманітним експресивно-конотативним змістом, що зрештою створює цілісний художній образ.

В.Г.Дрозд переконаний, що його персонаж є трагедійним: “Розклад особистості, жертва душі в ім’я зовнішнього благополуччя, зовнішнього успіху, часом ефемерного, – це така трагедія частини наших сучасників” [5:31]. Образ трагедійний, з точки зору реалій життя, але наратори характеризують Сластьона де з гумором, де з іронією, яка дуже часто межує з сарказмом. Наратори емоційні, але кожен з них це особистість, кожен знає, чого хоче від життя, і кожен упевнений в тому, що живе правильно.

Троє із 28 мають неповну антропонімічну номінацію, останні антропонімічно не поіменовані, вони ніби поступаються місцем головному персонажеві з тим, щоб дати більше простору промовистому імені головного персонажа повісті. Принцип суперпоіменованості Сластьона і відсутності антропонімічних позначень нараторів створює контрастну опозицію як головну рису побудови онімічного простору твору і перетворює оповіді нараторів у *vox populi* – голос народу. Оповідючи по черзі, змінюючи один одного, вони додають ланку за ланкою у спільний антропонімічний ланцюжок, з якого ліпиться літературний образ.

Кожного наратора автор наділив своєрідною філософією життя. Хоча наратори і розповідають про себе, але все-таки основна увага зосереджена на головному персонажеві з усім розмаїттям його іменних форм, що є характеризуючими, ситуативно детермінованими і оцінними.

Повість має тридцять непересічних оповідей, а отже, має тридцять коротких сюжетів. І в той же час – це цілісне художнє полотно про великий світ роздумів і переживань нашого сучасника. Це

твір, який має цікавий і багатий матеріал про талановито підмічені автором риси в характері людини [2:154].

П.І.Майдаченко у статті “Поетика умовності у В.Дрозда” відзначає незвичайну поліфонію цих розповідей – “найчастіше суперечливих думок і суджень про “вознесіння” – зникнення Сластьона, які так чи інакше доповнюють реалії життя, гіпотетично окреслюють його зникнення в усіх варіантах: від примітивної втечі до реального вознесіння “ображеного” героя на небеса. І все це зафіксовано ніби по гарячих слідах, коли язик столикої сільської плітки “крутиться навколо хворого зуба” – незвичайного явища з тиким надзвичайним жителем” [8:21].

Автор вказаної статті порівнює нараторів повісті із “синоптиками”, як називають інтерпретаторів Євангелія. Як відомо, Євангелія (від гр. – блага вість, благовістування) – це ранньохристиянські твори, які оповідають про життя Ісуса Христа [10:112].

Окрім прийнятих церквою чотирьох канонічних текстів Євангеліє існує ще в багатьох апокрифічних, не затверджених церквою текстах, оскільки чи не кожна християнська громада прагнула створити свою розповідь про життя Спасителя. З другої половини I ст. і до IV ст. було написано багато євангелій. Нині, як стверджують автори словника, їх понад 30.

Вдаючись до своєрідного травестування, письменник зупиняється саме на цифрі 30. Маємо 30 монологів односельців головного персонажа, які пригадують про нього, коли той нібито “вознісся на небеса”. У кожного з оповідачів непересічна думка про Сластьона, яку аж ніяк не можна назвати “благовістуванням”.

М.Г.Жулинський назвав твір “Балада про Сластьона” “трагікомічною повістю у монологів”, зазначивши, що головний герой Йосип Сластьон “оживає” в процесі виголошення його односельчанами коротких промов, автори яких розповідають спочатку про колишнього столяра, а згодом кущового міліціонера і нарешті – бригадира будівельної бригади, “начальника по будівництву”. Кожний монолог – це своєрідна характеристика головного героя, але в ньому прозирає також соціально-моральне обличчя його автора, наратора [6:153-154]. 28 оповідачів – це стільки ж, часто суперечливих, характерів і стільки осудливих або схвальних ха-

рактистик Сластьона-портфеленосця, який життя поклав на те, щоб здобути “повноцінний авторитет”.

Персонажам-нараторам автор повісті, як правило, не надає власних імен. Нам відоме тільки прізвисько Гнойок та ім'я оповідачки – Сонька, куди додається ще андронім – Сластьониха.

Усі ж інші персонажі-наратори мають апелювати до номінації. Вони неначе промені прожекторів різної потужності та світла вихоплюють з неоднорідного соціального середовища трагікомічну постать сучасного пристосуванця, демагога, кар'єриста – “номенклатурника” [6:154].

Оповідачі дуже точно характеризують головного персонажа в тій ситуації, про яку розповідають, начебто не помічаючи того, що і сам наратор в процесі оповіді самохарактеризується. Такі параметри, як професія, стать, соціальний стан, вік, називаються самим оповідачем. Щодо характеру наратора, його ставлення до головного героя, то тут уже сам читач фіксує це зі змісту та експресії мовленого. Саме емоційно-експресивне ставлення оповідачів закладене автором у синтаксисі тексту, у семантиці антропонімічних форм суб'єктивної оцінки головного персонажа – Йосипа Сластьона.

Дуже скептично налаштований до “відльоту” Сластьона другий з черги оповідачів наратор – сусід, колгоспний тракторист. Про себе він говорить так: “Я людина відверта, хоч ковтай, хоч спльовуй...” [4:265]. Мовлення наратора емоційне, стилістично яскраве. Він ні з ким не церемониться, а особливо із Сластьоном. Що має на душі – то все у вічі: “Я з ним завжди отак – навпростець, по-робочо-селянськи, і він мене трохи побоювався” [4:265].

Наратор категорично заявляє, що перед розповіддю про Сластьона “треба спершу про себе розказувати. Бо не поймете. І щоб, як ото на уроках літератури казали, відповідна кульмінація, правильно?” [4:265]. Оскільки він мріяв, ще зі школи, стати трактористом, то ота “кульмінація” нагадувала йому “культиватор”. Цей колгоспник наділений неабияким почуттям гумору. Контраст характерів сусіда тракториста і Сластьона дуже помітний. Починаючи оповідь, наратор відразу ж розставляє усі крапки над і. З його емоційної подачі випливає, що Сластьон ледачий (так і говорить: “стерво ледаче”), чванливий, хитрий, корисливий та неграмотний.

Він вважає, що Йоська не полетить “не знати куди, не знати чого. Якщо й полетів, то в тайгу, – золото мити” [4:264]. Наратор не терпить таких, як Сластьон, поряд із собою. Імення йому, як і іншим оповідачам, не потрібне. Художньо матеріалізується фраза “люди кажуть”. Щоб у розповідях про Сластьона пролунав вох рорупі, потрібен не максимум, а мінімум індивідуалізації. Говорять різні люди, різні індивідуальності – і В.Дрозд це прекрасно відтворює: одного наратора з іншим не сплутаєш, вималювані вони дуже майстерно. Але накинутий на всі ці оповіді серпанок “люди кажуть” вимагає усунення антропонімії. Автор обмежується апелятивами чи кількаслівними описовими номінаціями, які тим не менш за законами художнього твору стають контекстуальними антропонімами.

Наступний оповідач, розповідаючи про Сластьона, теж заявляє: “десь “бабки” забиває, гроші тобто по-сільському. То такий, що не пропаде. Жить уміє.” [4:274]. За темпераментом оповідачі схожі, тільки перший працює трактористом у колгоспі, а цей – шофером у Києві: “...влаштувався на відповідальну роботу – директора будівельного тресту возити...” [4:274]. Обидва вони з дитинства знали Сластьона, але різниця в тому, що перший оповідач дуже відвертий, говорить, що думає, а другий – не дуже поспішає говорити усе “навпростець”: “Де треба сказати – я авторитетно скажу і повідомлю. Мене на всіх рівнях знають, бо ми з шефом і в міністерстві, як у себе вдома. Я з усіма міністерськими шоферами за руку вітаюся” [4:274].

Звичайно, що письменник іронізує над персонажем-оповідачем з того, що у сільської людини з’являється така ж чванливість, як і у багатьох начальників: “Я ось на відповідальній роботі...” [4:274]. Він постійно намагається підкреслити, що він у столиці живе, а Сластьон у селі. На Сластьонове запитання, де він працює, не довго думаючи, гордовито відповідає: “На “Волзі” їжджу, з начальником по будівництву. Не скажу ж просто – шоферую. Як ти, думаю, надимаєшся, чому б і мені...” [4:274]. Йоську він не поважає, звідси і вживання яскравих мовно-стилістичних засобів на його адресу: “Команди слухав, наче футбол по радіо” [4:275]; “Сластьон очима того сержанта їсть!” [4:275]; “А вже сержант похвалив – наче соняшник до сонця, так до того сержанта весь відкрився.

Очі горять, обличчя – в червоних квітах, рот – до вух” [4:275]. Сластьон винен ще і в тому, що оповідача через нього не взяли на надстрокову службу в армію.

Кульмінацією зустрічі оповідача і Сластьона став епізод, коли Йоська назвав наратора Гнойком: “Аж чую: Гнойок! Гнойок!” Думаю – сниться. А це нас так по-вуличному в селі прозивали Гнойками. Коли кладе хтось лапу на плече: – Гнойок, ти що – заснув, підвищуючи культурний рівень? Думаш, як надурняк попав у театр, то й хропака можна?...” [4:276].

Прізвисько Гнойок має оцінний характер, тут спостерігаємо стремління “дати соціальну, в більшій мірі глузливу оцінку” [11:33]. Нам невідома інша антропонімічна інформація щодо наратора, знаємо тільки його прізвисько, що прозвучало із вуст Сластьона. Взагалі люди приховують від незнайомих свої прізвиська, а особливо коли вони не дуже благозвучні. Переїхавши до міста, оповідач не хотів би, очевидно, щоб оточуючі його люди знали його прізвисько, але тут трапився Сластьон. Адже при зустрічі знайомого людина не мала б вигукувати його прізвисько, тим більше не дуже приємне на слух. В тім, тут, можливо, зіграла роль обставина, зазначена Л.Т.Масенко: “Прізвиська, в тому числі й спадкові, були невід’ємною рисою сільського народного антропонімікону. Показово, що навіть офіційне закріплення прізвищ не змогло витіснити вуличні прізвиська, які дожили до нашого часу. Мешканці багатьох українських сіл, окрім прізвища, мають вуличне прізвисько, причому останнє нерідко є більш вживаним серед односельців” [9:31-32]. Звичайно, що таке прізвисько дає пейоративну оцінку оповідача. Але, щоб “розшифрувати прізвисько адекватно задуму письменника, необхідно виділити основне в інформативному боці прізвиськової лексеми – це те, що пов’язує її з денотатом, а воно в свою чергу, допомагає декодувати інформацію, закладену в прізвисько” [1:173]. Проте художня мотивація вжитку прізвиська Гнойок – при свідомому уникненні автора від антропонімічного позначення нараторів – полягає не в тім, що воно значить і як воно оцінює людину. Воно ж узагалі оцінює не наратора-шофера, а Сластьона – нахабу, який ужив його привселюдно, нетактовно, абсолютно не рахуючись з почуттям гідності співрозмовця. Прізвисько вжите, таким чином, не з потреб номі-

нації наратора, носія цього прізвиська, а з потреб художнього розкриття Сластьонового свинства. Обставини появи цього прізвиська оповідача знову ж таки засвідчують принцип побудови ономастичного простору твору: антропоніми зосереджуються навколо Сластьона і оминають усіх інших персонажів.

“Досить одномірна Сонька, яку перевиховало чудо...” [8:22]. Вона запевняє, що Сластьон “Життя моє, можна сказати, на іншу колію перевів” [4:283]. Подяка нараторки така велика, що вона аж захлинається, дякуючи і величаючи свого односельця. Сонька як перли нанизує у мовленні слова подяки дорогому і незабутньому Йосипу Македоновичу Сластьону. І картина складається така, що в процесі оповіді вона вживає різні іменні позначення Сластьона, обрамлюючи їх емоційно-експресивною лексикою.

Після “перевиховних заходів” оповідачка з достоїнством заявляє: “Тепер я скрізь і завжди на видноті. І як вибирають до президії і йду на сцену між рядів, ніхто не шепче вслід – шинкарка, а всі моє і батька мого ім’я пам’ятають” [4:283], тобто називають по імені та батькові. Вона не зізнається, яке ж ім’я мав її батько, а от називає по дурості: “У “Перці” було все мене малюють, не пишуть, що це Сонька, але я себе впізнавала” [4:283]. Вона не Софія, а Сонька. Так її називають навіть тоді, коли вона уже “перевиховалась”. Знижено-фамільярна форма імені переважає над повним офіційним іменем, що має, в даному випадку, від’ємно-оцінний характер, бо вона була шинкаркою. Двічі в розповіді вжито іменник, який виступає у ролі прикладки і стоїть у постпозиції до означуваного імені, тобто поряд із антропонімом вжито апелятив, який є характеризуючим: Сонька – шинкарка. Хоча і співзвучні ці два компоненти суфіксами -к-(а), але ім’я означає мудрість, а друга частина – шинок за значенням мало не антонімічна. Іменник з експресивним значенням шинкарка служить засобом негативної характеристики оповідачки.

Якщо говорити про мудрість Соньки, то вона полягає в тому, щоб перехитрити Сластьона, якимось “мудро” його обдурити і все-таки мати вигоду із самогоноваріння. Характер Соньки мала затятий, але і Сластьон твердив: “не відступлюся” [4:284]. Отож попала коса на камінь – і раптом, фантастичне “перевиховання” Соньки.

Автор повісті з неабиякою іронією натякає на те, що добре було б, якби не тільки Сонька, а й суспільство, у якому вона живе, стало кращим. М.В.Гоголь колись говорив, що "...є час, коли неможливо інакше спрямувати суспільство або навіть усі покоління до прекрасного, поки не покажеш всю глибину його дійсної мерзотності..." [7:233].

За характером вони однакові, не тільки Сластьон, а й сама Сонька є тим персонажем, дії якого треба нейтралізувати.

Завдяки виразовим мовним засобам переходи від одного оповідача до іншого сприймаються як "переливи і поєднання мовних барв, характер оцінок, висловлюваних засобом підбору і зміни слів та фраз, синтаксичний рух оповіді – складають цілісні уявлення про ідейну сутність, смаки і внутішню єдність творчої особистості художника..." [3:256].

1. Аксёнов С.С. Прозвища в произведениях В.П.Астафьева //Актуальные вопросы русской ономастики. Сб. научн. трудов. – К., 1988.

2. Буряк Борис. Архітектоніка сучасного роману і проблема характеру. – К., 1965. – Вип. 2.

3. Виноградов В.В. О языке художественной литературы. – М., 1959.

4. Дрозд В.Г. Вибрані твори: У 2 т. – К., 1989. – Т. 2: Повісті, романи.

5. Дрозд В. Мої духовні мандрівки ... – Вибр. тв.: У 2 т. – К., 1989. – Т. 2.

6. Жулинський М.Г. Яким корінням живе дерево? //Наближення. Літературні діалоги. – К., 1986.

7. Ковский Вадим. Тип – герой – характер. Заметки о некоторых тенденциях современного литературного развития // Дружба народов. – 1985. – № 11.

8. Майдаченко П.І. Поетика умовності у В.Дрозда //Радянське літературознавство. – 1987. – №2.

9. Масенко Л.Т. Українські імена і прізвища. // Духовний світ людини. Серія 6. – К., 1990. – №3.

10. Релігієзнавчий словник /За ред. проф. А.Колодного і Б.Лобовика. – К., 1996.

11. Силина Г.Я. Фамилия и прозвище: Ономастика. – М., 1969.